

Waldemar Chrostowski

"Society and Economy in the Eastren Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.). Proceedings of the International Symposium held at the University of Haifa from the 28th of April to the 2nd of May 1985", ed. M. Heltzer, E. Lipiński, Leuven 1988 : [recenzja]

Collectanea Theologica 62/1, 173-174

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

M. HELTZER — E. LIPÍŃSKI (ed.), *Society and Economy in the Eastern Mediterranean (c. 1500—1000 B. C.). Proceedings of the International Symposium held at the University of Haifa from the 28th of April to the 2nd of May 1985*, Orientalia Lovaniensia Analecta 23, Uitgeverij Peeters, Leuven 1988, s. XIV + 398.

Wybierając Hajfę na miejsce sympozjum zatytułowanego *Struktura społeczna i ekonomiczna wschodniego Basenu Morza Śródziemnego w drugiej połowie II tys. przed Chr.*, uczeni zebrali się na granicy starożytnej Fenicji z Kanaanem, później — Ziemią Izrael. Tamtędy przebiegały ważne szlaki handlowe, tam krzyżowały się najrozmaitsze wpływy ekonomiczne, kulturalne, obyczajowe i religijne. Zorganizowane na przełomie kwietnia i maja 1985 r. spotkanie zgromadziło wybitnych specjalistów w zakresie badań nad starożytnym światem semickim, hetyckim i mykeńskim. Przedmiotem naukowej refleksji stała się druga połowa II tys. przed Chr. — czas niesłychanie doniosły dla dziejów starożytnego Bliskiego Wschodu. Przypada nań szczyt rozwoju imperium hetyckiego, wielkie przemiany w Egipcie, przejście przez Izraelitów Kanaanu, wyłonienie się i ekspansja tzw. Ludów Morza, narodziny i rozkwit nowych kultur w Grecji, Ugarit, w niektórych rejonach Asyrii i na Cyprze oraz nasilenie się migracji plemion aramejskich. W tyglu ludów, języków i kultur następowały wielokierunkowe oddziaływania, widoczne na płaszczyźnie handlu, języka, prawa i wyrażania wierzeń religijnych. Ślady rewolucyjnych przemian rozpoznajemy w zabytkach kultury materialnej, w przebiegu procesów urbanizacyjnych oraz w zachowanych do dzisiaj dokumentach utrwalonych na piśmie.

Uwaga badaczy skupiła się przede wszystkim na obszarze Syro-Palestyny, którego uwarunkowania geograficzne i topograficzne wyraźnie odróżniają go od Egiptu i Mezopotamii. Był to zawsze obszar tranzytowy, bardzo niespokojny i pełen konfliktów. Uczeni podjęli bezprecedensową decyzję: postanowili szukać elementów wspólnych, integrujących ludy, które zamieszkiwały ten burzliwy teren. Także ustalenie określonych ram czasowych nie było sprawą przypadku. Druga połowa II tys. przed Chr. przynależy do dwóch etapów periodyzacji dziejów starożytnej Syro-Palestyny: późnego brązu (lata 1500—1200 przed Chr.) i wczesnego żelaza I (lata 1200—1000 przed Chr.). Pierwszy, jak scharakteryzował go B. Mazar, to okres wielkich imperiów — przede wszystkim egipskiego i hetyckiego, oraz silnych politycznie i ekonomicznie *Hochkulturen*. Przedłużająca się rywalizacja egipsko-hetycka musiała doprowadzić do konfrontacji. Kiedy do niej doszło, osłabiła ona obie potęgi tak dalece, że ich rola znacznie osłabła. Z zaistniałej wtedy próżni politycznej skorzystały nowe siły. Drugi okres to czas głębokich transformacji o charakterze etnicznym, społecznym i kulturalnym, które objęły wszystkie ludy w regionie Azji Zachodniej. Rzecz jasna, archeologów, historyków i językoznawców najbardziej fascynuje etap przejściowy, tj. przełom XIII i XII w. przed Chr. Największe przemiany dokonały się wtedy na terenie Kanaanu. Badania w tym zakresie posunęły się w naszym stuleciu ogromnie naprzód, niemniej jednak wiele pytań i wątpliwości wciąż pozostaje bez odpowiedzi. Sporo nowego światła wniosło omawiane sympozjum, zaś jego materiały złożyły się na wydaną w Leuven książkę.

Po przedmowie U. Rappaporta, rektora Uniwersytetu w Hajfie, oraz po wstępie napisanym przez B. Mazara, jednego z najwybitniejszych ar-

cheologów izraelskich, następują 23 artykuły. Aż 19 napisano w języku angielskim, pozostałe są w niemieckim (2) i francuskim (też 2). Nie sposób omawiać ani nawet streszczać poszczególnych przyczynków. Celowe jednak i pożyteczne wydaje się wyszczególnienie ich tytułów i autorów, tak by każdy, kogo interesują badania nad szeroko pojętą kulturą duchową i materialną wschodniego Basenu Morza Śródziemnego, zdobył pojęcie o zawartości unikalnej monografii.

Oto artykuły w kolejności, w jakiej zostały umieszczone w książce: *The Late Bronze Age Service System and Its Decline* (M. Heltzer), *The Archives of Mycenaean Greece and the Ancient Near East* (A. Uchitel), *Landbesitz und Sozialstruktur im mykenischen Staat von Pylos* (S. Deger-Jalkotzy), *Dependent Personnel in Mycenaean Texts* (S. Hiller), *Some Problems of Hittite Law and Jurisdiction* (R. Haase), *The Removal of the Tawananna from Her Position* (Sh. Arbeli), *The Legal Status of the Daughter as Heir in Nuzi and Emar* (Z. Ben-Barak), *The Social Structure of Alalah* (E. Gaál), *Stratification sociale à Ugarit* (P. Vargyas), *The Socio-Economic Condition of the Clergy in the Kingdom of Ugarit* (E. Lipiński), *A Unique Closing Formula in Contracts from Ugarit* (A. Skaist), *When was the „Generals' Letter” from Ugarit written?* (Sh. Izre'el), *Pharaonic Lands in the Jezreel Valley in the Late Bronze Age* (N. Na'aman), *Der Metallhandel des zweiten Jahrtausends im Mittelmeer* (H. G. Buchholz), *Trade between the Aegean and the Levant in the Late Bronze Age: Some Neglected Questions* (A. Altman), *The Origin of the Sea Peoples and Their Settlement on the Coast of Canaan* (I. Singer), *Some Aspects of the „Sea Peoples” Settlement* (A. Mazar), *The Constructive Maritime Role of the Sea Peoples in the Levant* (A. Raban), *The Significance of Some Artisans' Workshops along the Canaanite Coast* (M. Dothan), *Tell Abū Hawām: un cas exceptionnel?* (J. Balensi) *The Settlement of Nodamic Tribes in the Negeb Highlands during the 11th Century B.C.* (D. Eitam), *The Water Factor during the Israelite Settlement Process in Canaan* (A. Zertal), *The Promise to the Patriarchs and Its Realization: An Analysis of Foundation Stories* (M. Weinfeld).

Tak więc zostały podjęte i wyłożone istotne aspekty studiów nad kulturą mykeńską, hetycką, z Nuzi, Ugarit oraz nad Ludami Morza i początkami infiltracji Izraelitów w Kanaanie, a także nad problematyką wzajemnych wpływów i związków, zwłaszcza między Anatolią, Grecją i Egiptem a Syro-Palestyną. Wszystkie artykuły stoją na wysokim poziomie naukowym, zawierają dobrze dobraną bibliografię i prezentują najnowszy stan rozeznania w danej dziedzinie. Wiele interesującego materiału znajdują starotestamentalni, zarówno historycy czasów ST, jak i egzegeci oraz teologowie. Cennym uzupełnieniem i ułatwieniem w korzystaniu z bogatego studium są zamieszczone na końcu cztery indeksy: osobowy, nazw etnicznych i geograficznych, imion bóstw oraz terminów o znaczeniu społecznym i ekonomicznym. Szczególnie przydatny jest ten ostatni, zawiera bowiem osobno wyszczególnione terminy akadyjskie, egipskie, greckie, występujące w piśmie linearnym B, hebrajskie, hetyckie, sumeryjskie oraz ugaryckie. Na kilkunastu stronicach (s. 371—381) zebrano najważniejsze wypowiedzi prelegentów wygłoszone podczas dyskusji uczestników sympozjum.

Książkę wydano bardzo starannie i na doskonałym papierze. Zawiera wiele map, rysunków, wykresów i zdjęć. Materiał ilustracyjny został umiejętnie dobrany i znakomicie uzupełnia specjalistyczne wywody. Nie wypada wyróżniać artykułów pióra tak kompetentnych naukowców. Niemniej jednak zwracam uwagę bibliстів na teksty, które napisali M. Heltzer, Z. Ben-Barak, P. Vargyas, E. Lipiński oraz na wszystkie przyczynki odnoszące się do Ludów Morza i do osiedlenia się Izraelitów w Kanaanie. Z tych ostatnich na podkreślenie zasługują bardzo interesujące rozważania pióra M. Weinfeld'a.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa